

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק

בס"ד, גליון תרעט, פרשת בהר-בחוקותי, תשפ"ו

טל: 052-7611435 דואר אלקטרוני: y.b.daskal@ybdaskal.com

הכא אינו אלא גרמא כי לאו ברי היזקא שהרי יכולים לטעום ולהרגיש. רק אמרתי דיש מקום לדון דהרי זה חשיב כבור המתגלגל ברגלי אדם שלא בכוונה שכתבו בתוספות כאן דחייב בעל האבן מטעם אש, והכא נמי יתחייב בעל החנות אשר המלח הוא שלו מפני שזה מתגלגל על ידי אחרים עסקנים שמפסידין לבעליהן את הדגים והעוגות, ואף דרש"י לא סובר כהתוספות הרי מבואר באחרונים עיין לעיל שם דהוא מפני שלא האבן הוא המזיק אלא כח המתגלגל, מה שאין כן הכא אפשר דגם לרש"י חשיב ממש כמו אש ששורפת, והכא נמי המלח עצמו מפסיד את האוכלין ולא בגלל כוחו של המערבב".

"ונשאל רבנו זצ"ל דמאי שנא מהדין שאמרו לקמן מ"ז ע"ב הנותן סם המוות לפני בהמת חברו פטור בדיני אדם משום דהוה לה שלא תאכל, ופירשו שם התוספות ד"ה הוה כיון שבמתכוון מביא עליו דבר שמזיקו אינו ראוי זה להתחייב בכך, וכיון שכן גם בנידון דידן נאמר שלא נחייב את המוכר כיון שהיה לבני הבית שלא לאכול, והשיב, גם אני הזכרתי דבר זה, ואמרתי, דבשלמא אם היינו דנים על נזק שנעשה מפני שאכלו מלח במקום סוכר, יתכן דדמי להתם דהוה לה שלא תאכל, מה שאין כן הכא שהאחרים הפסידו שלא בכוונה ממונא דבעל".

"עוד נשאל רבנו זצ"ל דכיון שאין המלח מצד טבעו בגדר הולך ומזיק אין ראוי לחשבו לאש שכל גדרה ומהותה היינו שדרכה לילך ולהזיק, וכבר דנו באש המונח בבור ונפל שמה שור ונשרף אם זה נכנס בגדר מזיק של אש כיון שאינו בגדר הולך ומזיק אלא שהניזק בא אצלו ומצאו לה בפלוגתא שהובאה בירושלמי פרק א' ה"א, והשיב תלוי במה שנכתב באות א' דבזה שמסר להם את המלח הוה ליה כהניח במקום שמתגלגל על ידם שלא בכוונה במקום שזה הולך ומפסיד, אך אף על פי כן אמרתי אז להתפשר מרצון הטוב כי הייתי מסופק בכך מפני עוד טעמים אחרים". עכ"ל.

העולה מזה: שיטת המנחת שלמה, שהמוכר מלח במקום סוכר, והזיקו את התבשיל, פטור. ואין זה דינא דגרמי, כיוון שהלוקח יכול היה לטעום את המלח, ולכן הנזק נחשב גרמא. אבל אולי חייב מדין בור המתגלגל ברגלי אדם, שכן המלח הוא ממונו של המוכר שהזיק על ידי גלגולו של אדם אחר בשוגג. ואינו דומה לנותן סם המוות לפני בהמת חברו, דפטור, "דהוה לה שלא תאכל", אבל כאן הנזק הוא למאכלים ולא לאוכל עצמו. למעשה,

בדין הניח עט דיו בחולצה לכביסה בישיבה ואחר הכניסה למכונה

ובו יבואר: א. מכר מלח במקום סוכר, ונגרם נזק לאוכל, האם נחשב גרמי או גרמא או בור המתגלגל: ב. האם יש חיוב בנזקי גרמי במקום שהניזק יכול היה להבחין בטעות ולהציל ממונו: ג. אבנו וסכינו שנפלו ברוח מצויה והזיקו במקומם: ד. הניח דיו בחולצה שעומדת להיכנס למכונה האם נחשבת כבור או כגרמי: ה. האם חייב לצאת ידי שמים בבור על הכלים: ו. גיית נזקי בור ואש בזמן הזה שאין לנו בית דין סמוכים: ז. תפיסה בנזקים שאין דנים בהם בזמן הזה:

הנידון

"בישיבה שלנו יש מכונת כביסה. כל מי שרוצה לכבס חולצה מניחה בתוך גיגית גדולה, וכאשר זה מלא, בחור שבא ורואה שהמכונה גמרה הוא מוציא את הכביסה הנקייה לגיגית גדולה, ומכניס את כל החולצות למכונה. לצערי שכחתי עט נובע בתוך החולצה, והדיו קלקל את כל החולצות. אבקש לדעת האם אני צריך לשלם את הנזק".

תשובה

המניח דיו בחולצה במקום העומד להיכנס למכונת כביסה, נידון כיוצר תקלה וחיוביו הם מדין בור ולא מדין אדם המזיק או גרמי, שכן הנזק נעשה מאליו על ידי המכונה. וכיוון שבור פטור על הכלים, פטור המניח מן הדין מלשלם על הנזק שנגרם לשאר הבגדים, אך ראוי לירא שמים לשלם ולצאת ידי שמיים. לגבי הגבייה בזמן הזה, אף שיש סוברים שאין דנים דיני בור בזמן הזה, מכל מקום אם תפס הניזק אין מוציאים מידו, ובא לצאת ידי שמיים בוודאי חייב לשלם.

ביאור התשובה

מכר מלח במקום סוכר – שיטת מנחת שלמה

כתב הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל במנחת שלמה (בבא קמא, ו) וז"ל: "בדבר מוכר שמכר בטעות מלח במקום סוכר ונתקלקלו המאכלים, ברור הדבר שגם להרא"ש סימן י"ז דכל היכא שהוה עצמו עושה ההיזק לחברו וברי היזקא חשיב גרמי ולא גרמא, מכל מקום

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

הניח אבן ונפלה ברוח מצויה והזיקה במקום אחר

והנה בשולחן ערוך חושן משפט (סימן תיא, א) פסק המחבר וז"ל: "תולדות הבור, אבנו, סכינו ומשאו וכיוצא בהן שהניחם ברשות הרבים והזיקו במקומם, בין הפקירן או לא הפקירן. או שהניחם בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו במקומם אחר שנחו, שדומה לבור ממונו שמזיק במקום שמונח שם, לפיכך יש לו כל דיני בור לחייב נזק שלם מתחילתו על מיתת בהמה או הזיקה ועל נזקי אדם, בין נתקל באבן והוזק באבן בין נתקל בקרקע והוזק באבן". עכ"ל.

הנה מבואר במחבר שאם הניח אבן וברוח מצויה נפלה למקום אחר והזיקה חייב מדין בור, ואף על פי שלא הניח הבור ברשות הרבים מכל מקום למדו חכמים זיכרונם לברכה בבבא קמא (ו, א) בבמה הצד השווה שבור זה חייב מבור ואש. והשתא יש לעיין מאי שנא כל מה שדנו הפוסקים לעיל לפטור מדין גרמא לדין בור זה שהרי הניח בגג.

אבל החילוק מבואר כביעתא בכותחא דהמניח אבן היא בעצמה מזיק, וכיון שהניחה במקום שרוח מצויה תביא אותה למקום אחר הרי זה כמו שהניח במקום אחר, ולמדוהו מאש שמדליק כאן והרוח מביאה את האש למקום אחר ושורפת שם וחייב מדין אש, ואף על פי שאש מזיקה בהליכה ואבן מזיקה במקום, זה למדו מבור שגם במונח במקום ומזיק חייב, ולומדים זאת במה מצינו מבור ואש וחייב משום בור. אבל במה שדנו הפוסקים בתבלין וכו' הם אינם בור ואבן ולא דבר המזיק, כי מלח משביח את המאכל שצריך מלח ופפריקה חריפה משבחת את המאכל במקום שצריך לה, כמו כן היה יכול הקונה לטעום והיה רואה שזה לא סוכר או פפריקה חריפה, לכן אין זה אלא גרמא בעלמא שעל ידי טעותו הזיקו, והסתפקו האם זה גרמי, אבל אבן היא תקלה בעצמה והיא בור ממש, ואף על פי שבור הוא חפירה מכל מקום מבואר בבבא קמא (ג, א) שכל תקלה בור היא, והוא בסוגיה בהמניח (בבא קמא כח, ב).

אבל מדין אדם המזיק אין לחייבו, בדינא דגרמי, כיון שהנזק נעשה ממילא על ידי המכונה, לכן אין לדון כאן כלל מדין גרמא או גרמי אלא מדין ממון המזיק.

העולה מזה: אבן שנפלה ברוח מצויה והזיקה במקומה נחשבת תולדת בור, כיוון שהיא תקלה המזקת מצד עצמה, אבל מכירת תבלין שגוי אינה אלא גרמא, שהרי התבלין עצמו דבר המועיל הוא ורק הטעות היא שגרמה לנזק.

הגרש"ז אויערבך זצ"ל נטה לפשרה ולא לחיוב גמור, מחמת הספק אם להחשיב את המלח כאש או כבור בנסיבות אלו.

מכר פפריקה חריפה במקום מתוקה – שיטת הגרי"ש אלישיב

כתב בספר שים שלום בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וז"ל: "קנה אריזה של פפריקה מתוקה, ולאחר שנתן התבלין בתבשיל נתברר שבטעות הוכנסה באריזה פפריקה חריפה, אינו יכול לתבוע מהחברה את דמי התבשיל שנתקלקל, שלא עשו מעשה היזק בידים ואינו אלא גרמא בעלמא, כדין נותן סם המוות בפני בהמת חברו. וכתב בהערות, ועיין מנחת שלמה בבא קמא א, ו בעניין מוכר שמכר מלח במקום סוכר ונתקלקלו המאכלים, וכתב שיש מקום לדמותו לבור המתגלגל ברגלי אדם שלא בכוונה שלדעת תוספות בעל הבור חייב משום אש, ועיין עוד נתיבות המשפט סימן רלד סק"א לגבי המוכר במזיד בהמה טרפה ובטרם נתגלה שהיא טרפה עירב הלוקח את הבשר הטרף עם בשר כשר והטריפו.

העולה מזה: שיטת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שהמוכר פפריקה חריפה במקום מתוקה פטור מלשלם על התבשיל שהתקלקל, כיוון שאין כאן מעשה היזק ישיר בידים אלא גרמא בעלמא, בדומה לדין נותן סם המוות לפני בהמת חברו.

תמיהת בעל משפט המזיק

ובספר משפט המזיק תמה על המנחת שלמה שנוטה לפטור, במוכר מלח תחת סוכר וז"ל: "ויש לעיין בדבריו, שכבר נתבאר לעיל בפרק ט"ז סעיף ח', שאם אחד סומך על חברו אף שיתכן שלא יעשה מעשה זה, כיון שבשעה שעושה כן ההיזק הוא ברור חייב, וגם כאן כיון שמתברר בשעה שמכניס המאכלים שעושה כן על פיו הוי ברי היזקא, ומה שיתכן שיגלו שזה מקולקל אין זה מחשיבו שלא יהיה ברי היזקא, שכבר נתבאר שם שספק הצלת ההיזק נחשב ברי היזקא וצ"ע. ובעיקר דין זה יש לדון לחייבו גם מדין ממונו המזיק שהוא מסר לו מוצר שעלול להזיק מאכלים אחרים, וראה מה שנתבאר בזה לעיל בפרק ט' סעיף ט'.

העולה מזה: בעל משפט המזיק תמה על המנחת שלמה, וסובר שיש לחייב בגרמי, כיוון שהקונה סומך על המוכר, והדבר נחשב "ברי היזקא". לשיטתו, האפשרות שהקונה יגלה את הטעות אינה פוטרת את המוכר, ויש לדון בחיובו גם מדין ממונו המזיק שמסר מוצר המקלקל מאכלים אחרים.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

יכול המזיק לומר קים לי כמהרש"ל והש"ך. והבא לצאת ידי שמים, חייב בזמן הזה, וכן אם תפס הניזק, לא מפקינן מיניה.

פסק דין בנידון דידן

המניח דיו בחולצה והניחה בכלי העומד להיכנס למכונת כביסה, חייב מדין בור ולא מדין גרמי או גרמא, כי אין כאן אדם המזיק שהנזק נעשה על ידי המכונה. ובור פטור על הכלים, לפיכך מעיקר הדין פטור. אבל יש אומרים שראוי לצאת ידי שמים ולשלם בבור על הכלים. ואף על פי שיש פוסקים שאין דנים בזמן הזה על בור, מכל מקום אי תפס לא מפקינן, וראוי לשלם.

דינים העולים:

א. שיטת המנחת שלמה, שהמוכר מלח במקום סוכר, והזיקו את התבשיל, פטור. ואין זה דינא דגרמי, כיוון שהלוקח יכול היה לטעום את המלח, ולכן הנזק נחשב גרמא. אבל אולי חייב מדין בור המתגלגל ברגלי אדם, שכן המלח הוא ממונו של המוכר שהזיק על ידי גלגולו של אדם אחר בשוגג. ואינו דומה לנוותן סם המוות לפני בהמת חבירו, דפטור, "דהוה לה שלא תאכל", אבל כאן הנזק הוא למאכלים ולא לאוכל עצמו. למעשה, הגרש"ז אויערבך זצ"ל נטה לפשרה ולא לחיוב גמור, מחמת הספק אם להחשיב את המלח כאש או כבור בנסיבות אלו.

ב. שיטת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שהמוכר פפריקה חריפה במקום מתוקה פטור מלשלם על התבשיל שהתקלקל, כיוון שאין כאן מעשה היזק ישיר בידיים אלא גרמא בעלמא, בדומה לדין נותן סם המוות לפני בהמת חבירו.

ג. בעל משפט המזיק תמה על המנחת שלמה, וסובר שיש לחייב בגרמי, כיוון שהקונה סומך על המוכר, והדבר נחשב "ברי היזקא". לשיטתו, האפשרות שהקונה יגלה את הטעות אינה פוטרת את המוכר, ויש לדון בחיובו גם מדין ממונו המזיק שמסר מוצר המקלקל מאכלים אחרים.

ד. אבן שנפלה ברוח מצויה והזיקה במקומה נחשבת תולדת בור, כיוון שהיא תקלה המזקת מצד עצמה, אבל

הניח דיו בחולצה העומדת להכנס למכונת כביסה

ולאחר שיבארנו את ההבדל בין הדברים נראה שנידון דידן דומה למניח אבן במקום שיש רוח מצויה והניחתו ברשות הרבים, דהרי הניח דיו בחולצה במקום שממש רוח מצויה תכניס אותו למכונה ועומדת לזה ממש, ואין זה כלל דינא דגרמי או גרמא אלא בור ממש, וכבר ביארנו בסימן שכח במניח אקונומיקה במכונת כביסה שהוא בור ולא אש, לכן גם נידון דידן הוא בור. אבל למרות שהוא בור פטור הוא מעיקר הדין, דבור פטור על הכלים, ואין לומר דיש לחייבו מדינא דגרמי מדין אדם המזיק, דכבר נתבאר שהפוסקים פטרוהו מדינא דגרמי דלא הוא עשה הנזק ואין זה היזק בידיים, לכן אין לחייב מדין אדם המזיק אלא מדין בור, אבל בור פטור על הכלים.

ואף על פי שבור פטור על הכלים, כתב הברכת שמואל בבבא קמא (סימן ב אות ב) בשם הגאון רבי חיים מבריסק, שלא פטרה תורה כלים בבור וטמון באש אלא מדין חיוב מזיק, אבל מכל מקום חייב לשלם לצאת ידי שמים. והחזון איש (בבא קמא סימן ב ס"ק ז) מסתפק בזה, וראוי לירא השם לשלם לצאת ידי שמים.

העולה מזה: הניח דיו בחולצה בכלי שממנו מכניסים למכונה, הרי זה כעושה בור, ובור פטור על הכלים, אבל יש ספק אם צריך לצאת ידי שמים ולשלם.

דיני כלים בור באש ובזמן הזה

עוד יש לברר האם דנים על בור בזמן הזה, שאין לנו בית דין סמוכים. והנה המחבר פסק (חושן משפט א, א) שאין דנים בזמן הזה על דברים שאינם מצויים, כגון בהמה שחבלה בחברתה, ועל זה כתב הש"ך (שם, ס"ק ב) בשם המהרש"ל (בבא קמא ח, ה), שאין דנים על בור ואש בזמן הזה שאינו שכיח, ובהגהות אשר"י (בבא קמא ח, ב) כתב בשם מהרי"ח, דמספקא ליה אם גובים בור ואש בזמן הזה.

אבל בפתחי תשובה (שם, ס"ק ב) האריך בזה להוכיח מדברי הראשונים והפוסקים, דכולם סוברים שדנים על בור ואש בזמן הזה. ובפתחי חושן (חלק ו, י סעיף ב) כתב שהוא מחלוקת האם דנים אש ובור בזמן הזה. ומכל מקום בבא לצאת ידי שמים בוודאי חייב גם בבור ובאש. וצריך עיון אם יכול לומר קים לי כהש"ך ומהרש"ל נגד כל הפוסקים. בכל אופן, אם תפס בוודאי לא מפקינן מיניה, ככל דיני קנסות שלא דנים בזמן הזה שאם תפס לא מפקינן מיניה (חושן משפט א, ה).

העולה מזה: רוב הפוסקים סוברים שדנים על בור ואש בזמן הזה, אבל מהרש"ל והש"ך פוסקים שאין דנים, וצריך עיון אם

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ו. רוב הפוסקים סוברים שדנים על בור ואש בזמן הזה, אבל מהרש"ל והש"ך פוסקים שאין דנים, וצריך עיון אם יכול המזיק לומר קים לי כמהרש"ל והש"ך. והבא לצאת ידי שמים, חייב בזמן הזה, וכן אם תפס הניזק, לא מפקינן מיניה.

מכירת תבלין שגוי אינה אלא גרמא, שהרי התבלין עצמו דבר המועיל הוא ורק הטעות היא שגרמה לנזק.

ה. הניח דיו בחולצה בכלי שממנו מכניסים למכונה, הרי זה כעושה בור, ובור פטור על הכלים, אבל יש ספק אם צריך לצאת ידי שמים ולשלם.

